คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง ในจังหวัดชัยภูมิ

THE VALUE OF LOCAL ARTISTIC AND CULTURAL IDENTITY OF NATIVE SILK IN CHAIYAPHUM PROVINCE

[1]ประภาศรี ถนอมธรรม

[1]Praphasri Thnomdham

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ, ประเทศไทย

Rajabhat Chaiyaphum University, Thailand

[1]praphasri@cpru.ac.th

Received: October 19, 2024; **Revised**: December 23, 2024; **Accepted**: January 29,2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองจังหวัดชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กลุ่มผู้ผลิตและแปรรูปผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในเขตจังหวัดชัยภูมิ ผู้รู้หรือปราชญ์ด้านการทอผ้าไหม ที่เลือกแบบเจาะจง 5 กลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสนทนากลุ่มย่อย การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการศึกษาคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในจังหวัดชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ พบว่าคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองเป็นสิ่งที่แสดงตัวตนที่มีความเฉพาะตัวสามารถแสดงออกให้ผู้ที่ได้พบเห็นนั้นเกิดความจดจำ มีคุณค่าทางจิตใจ ความรู้สึกและทำให้เกิดความภาคภูมิใจของทอและผู้สวมใส่ ลายผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองที่เป็นลายอัตลักษณ์เกิดจากการนำลายขอนารีและลายหมี่คั่นไปประยุกต์ผสมผสานกับลายอื่น และลายผ้าไหมที่เป็นลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิมี 17 ลาย ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองลายอัตลักษณ์เกิดจาก คติความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง ถูกกลั่นกรองออกมาเป็นภูมิปัญญาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม วิธีการลอกลาย วิธีการมัดลาย วิธีการมัดย้อม และวิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่ ด้านการย้อมสีใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติส่วนใหญ่ ด้านวิธีการทอส่วนใหญ่ทอด้วยมือโดยใช้กี่กระตุก ด้านการทอของกลุ่มมีลักษณะการทอที่สม่ำเสมอ ประโยชน์ของผ้าทอลายอัตลักษณ์นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มที่สวยงามเป็นเอกลักษณ์แล้วยังมีความภูมิใจที่ได้รักษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ลาย อัตลักษณ์ที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย นอกจากการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันล้ำค่าแล้วยังเป็นการสร้างรายได้ให้ชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนอย่างยั่งยืนสืบไป

คำสำคัญ : คุณค่าอัตลักษณ์, ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น, ภูมิปัญญาท้องถิ่น , ผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง

Abstract

The research aimed to find the value of local art and cultural identity of Chaiyaphum native silk that is suitable for increasing its economic value. The population and sample consisted of farmers who grow mulberry trees and raise silkworms, producers and processors of native silk in Chaiyaphum province, and experts or scholars in silk weaving who were purposively selected in 5 groups. The research instruments were in-depth interviews, small focus group discussions, and content Analysis. The results of the research on the value of the identity of local arts and culture of local silk in Chaiyaphum province that is suitable for increasing economic value found that the value of the identity of local arts and culture of local silk is something that shows a unique identity that can be expressed to those who see it to remember. It has emotional value, feelings and creates pride for both the weaver and the wearer. The local silk pattern that is an identity pattern is the result of applying the Khonari pattern and Mi Kan pattern to blend with other patterns. And the silk pattern that is the identity pattern of Chaiyaphum province has 17 patterns. The wisdom of weaving local silk with identity patterns comes from beliefs, values, traditions, arts and culture, as well as materials and tools used in weaving local silk. It has been distilled into the wisdom of mulberry planting and raising silkworms, silk reeling, pattern tracing, pattern tying, tie-dyeing and silk weaving. In terms of dyeing, most of the raw materials are natural. In terms of weaving methods, most are hand-woven using a loom. In terms of weaving, the group

has consistent weaving characteristics. The benefits of identity pattern woven fabrics, in addition to being beautiful and unique clothing, are also a source of pride in preserving the wisdom of weaving identity pattern silk that has been passed down from grandparents. In addition to preserving valuable local wisdom, it also generates income for the community, which will lead to the creation of added economic value and sustainable development of the community's economy.

Keywords: Identity value, Local art and culture, Local wisdom, Local silk

บทนำ

ประเทศไทยเป็นศูนย์รวมของเผ่าไทยได้มีการหลอมรวมเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในภาพรวมของชาติอย่างกลมกลืนพร้อมๆ กับการยอมรับความเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของแต่ละภูมิภาค นอกจากนั้นศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการสั่งสมต่อยอด สืบทอดพัฒนามาเป็นเวลายาวนานพร้อมๆ กับการตั้งถิ่นฐานของเผ่าไทย ซึ่งปรากฏให้เห็นในรูปของมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรมเหล่านั้นคือ ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งปรากฏในรูปของผลิตภัณฑ์ทางหัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวิถีชีวิตของคนในแต่ละท้องถิ่นทั้งที่เป็นเครื่องนุ่งห่มและสิ่งทอ เครื่องใช้ เครื่องปั้นดินเผา และเครื่องจักรสาน เป็นต้น (จินตนา ลินโพธิ์ศาล. 2556)

อัตลักษณ์คือส่วนหนึ่งที่ไม่ตายตัวสามารถอธิบายได้หลากหลายความหมาย อาทิ อัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมด้านปัจเจกต่างๆ คำว่าอัตลักษณ์นี้สามารถตีความหมายในเชิงชิงคุณค่า โดยคุณค่าที่ถูกกล่าวถึงไม่จำเป็นต้องอยู่ในความเป็นสากล เป็นการสร้างตัวตนจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้เช่นกัน ทำให้เกิดความการยอมรับในเชิงพหุลักษณ์ที่สังคมการดำรงอยู่ของปัจเจกอย่างยืนนาน รวมไปถึงการเคลื่อนไหวอย่างเป็นพลวัตรที่ไม่มีการหยุดนิ่งและเป็นไปตามกลไกของวัฒนธรรมในบริบทพื้นที่และอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่แสดงตัวตนที่ที่ความเฉพาะตัว เช่น คำขวัญประจำจังหวัด ประเพณี วัฒนธรรมแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย อาหารพื้นบ้าน การแต่งกาย เป็นต้น สิ่งล้วนแล้วแต่มีความเป็นตัวตนของตนเองที่สามารถแสดงออกจากการสื่อความหมายและให้ผู้ที่ได้พบเห็นนั้นเกิดความจดจำและรับรู้ถึงอัตลักษณ์ได้ ดังนั้นอัตลักษณ์เป็นสิ่งสิ่งที่ถูกตีความหมายไปในทิศทางที่มีคุณค่าทางจิตใจและความรู้สึกและทำให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในชาติอีกด้วย จึงเหมาะสมในการนำอัตลักษ์ณ์ มาศึกษาเพื่อให้เป็นฐานข้อมูลและเป็น

ประโยชน์กับชุมชนบ้านขาว รวมไปถึงหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ได้จากการศึกษาความหมายของอัตลักษณ์เพื่อให้ได้อัตลักษณ์ของชุมชน (นุพงษ์ กองพิมพ์, 2563)

การหลอมรวมเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในภาพรวมของชาติอย่างกลมกลืนพร้อมๆ กับการยอมรับความเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของแต่ละภูมิภาค นอกจากนั้นในแต่ละภูมิภาคยังมีความแตกต่างหลากหลายและยังคงรักษาอัตลักษณ์ของแต่ละภูมิภาคแต่ละท้องถิ่นไว้อย่างต่อเนื่องศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการสั่งสมสืบทอด และพัฒนามาเป็นเวลายาวนานพร้อมๆ กับการตั้งถิ่นฐานรกรากของเผ่าไทยซึ่งปรากฏให้เห็นได้ในรูปของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของผลิตภัณฑ์ทางศิลปหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวิถีความเป็นอยู่ของคนในแต่ละท้องถิ่น ทั้งที่เป็นเครื่องนุ่งห่มที่เป็นสิ่งทอเครื่องใช้ที่เป็นเครื่องปั้นดินเผา เครื่องใช้ที่เป็นโลหะทั้งเครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องทองลงหิน เครื่องเขิน เครื่องใช้ที่เป็นไม้ โดยที่ศิลปะหัตกรรมเหล่านั้น ได้สั่งสมคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมความเป็นท้องถิ่นและความเป็นชาติไทยไว้พร้อมที่จะได้รับการสืบทอดและปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป (ทรงคุณ จันทจรและคณะ, 2552 : 1-2) ในภาวะความจำเป็นของการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่นดังกล่าว ศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ บางส่วนกำลังสูญหายไปไม่ได้รับการฟื้นฟูและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับมนุษย์ในปัจจุบัน อัตลักษณ์ของศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นใน 3 ภูมิภาคของประเทศ คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญยังไม่ได้รับการศึกษาการวิเคราะห์ และชี้ให้เห็นคุณค่า อัตลักษณ์ และชี้แนะแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรมที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นอย่างแท้จริง (ทรงคุณ จันทจรและคณะ, 2552 : 13)

ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการสั่งสม สืบทอด และพัฒนามาเป็นเวลายาวนาน พร้อม ๆ กับการตั้งถิ่นฐานรกรากของเผาไทยซึ่งปรากฏให้เห็นได้ในรูปของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นจิตวิญญาณและผลงานที่สามารถมองเห็นได้และส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม เหล่านั้นคือศิลปะและวัฒนธรรมของแต่ละภูมิภาค ของประเทศไทยซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของผลิตภัณฑ์ทางศิลปหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวิถีความเป็นอยู่ของคนในแต่ละท้องถิ่น ทั้งที่เป็นเครื่องนุ่งห่มที่เป็นสิ่งทอ เครื่องใช้ที่เป็นเครื่องปั้นดินเผา เครื่องใช้ที่เป็นโลหะทั้งเครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องทองลงหิน เครื่องเขิน เครื่องใช้ที่เป็นไม้ เช่น เครื่องแกะสลักและ เครื่องจักสานรวมทั้งผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ของท้องถิ่นที่กระจายอยู่ใน

ทุกภูมิภาคของประเทศ โดยที่ศิลปะ หัตกรรมเหล่านั้นได้สั่งสมคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมความเป็นท้องถิ่นและความเป็นชาติไทยไว้พร้อมที่จะ ได้รับการสืบทอดและปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสอดคล้องกบสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทั้ง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษาและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป (ทรงคุณ จันทจร และคณะ, 2552)

คนไทยมีชื่อเสียงว่าเป็นชาติซึ่งทอผ้าไหม และผ้าฝ้าย ผ้าทอมือยังมีความผูกพันและเกี่ยวโยงกับพิธีกรรมทางศาสนา และวิถีชีวิตของคนไทยมานานนับศตวรรษ จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งกลั่นกรองจากปรากฏการณ์รอบตัวการทอ การเตรียมเส้นใยและการย้อมสี หรือแม้แต่การวางลายผ้าทอแบบดั้งเดิม ผ้าทอยังเป็นผลงานทางด้านศิลปะที่บ่งบอกถึงประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชน ในสังคมนั้น ๆ ความงามในลวดลาย ความประณีตของฝีมือ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมในการทอผ้า จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นบ่งบอกถึงวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ในส่วนของการทอผ้าในประเทศไทยมีแพร่หลายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ และในแต่ละภาคก็มีวิธีการและลักษณะเฉพาะถิ่นที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณที่แตกต่างกันไป ซึ่งเอกลักษณ์ของผ้าทอเหล่านั้น เกิดจากความชำนาญของช่างทอ นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, คณะนักวิจัย, 2554 : 1-2)

การทอผ้าไหมของคนไทยนับเป็นภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยผ่านกระบวนการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ผสมผสานกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีคุณค่าเหล่านี้จากรุ่นสู่รุ่นให้แก่ลูกหลานจนมาถึงปัจจุบัน นับเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการวิถีการดำเนินชีวิตทางเกษตรกรรมของคนไทยมาแต่อดีต เช่น การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การปลูกฝ้าย การทอผ้า การทำนาเป็นการดำเนินวิถีชีวิตที่ต้องใช้ปัจจัยสี่ในการดำรงชีพ ภูมิปัญญาการทอผ้ามิได้เป็นเพียงเครื่องนุ่งห่มของคนไทย แต่เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ ที่พัฒนามาจนถึงปัจจุบันและกลายเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ อาทิ เช่น ผ้าแพรวา ของจังหวัดกาฬสินธุ์ ผ้ากาบบัว ของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น (ประภาศรี ถนอมธรรม , 2557)

การทอผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิ มีประวัติศาสตร์การทอผ้าไหมมายาวนานกว่า 200 ปี นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน โดยจังหวัดชัยภูมิมีประวัติการทอผ้ามายาวนานพร้อมๆ กับการก่อตั้งเมืองชัยภูมิ แม่บุญมีภริยาของเจ้าพระยาภักดีชุมพลหรือที่ชาวจังหวัดชัยภูมิเรียกท่านว่าเจ้าพ่อพญาแล ได้นำภูมิปัญญาการทอผ้ามาจากกรุงเวียงจันทน์มาสอนให้ชาวบ้านทอผ้าไหม การทอผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิ นั้นเริ่มแรกมีการทอผ้าไหมเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้านั้นได้อาศัยแนวความคิดที่ได้จากการดำรงชีวิตประจำวัน โดยมีแรงบันดาลใจมาจากการนำธรรมชาติรอบตัวมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบลวดลายผ้าไหม

มัดหมี่ อาทิเช่นลาย “หมี่คั่นขอนารี” ซึ่งเป็นลายที่เป็นเอกลักษณ์ลายหนึ่งของจังหวัดชัยภูมิ เป็นลายโบราณที่เป็นการนำลาย 2 ลายมาประยุกต์ใส่ร่วมกัน คือลาย “ขอนารี” ได้แนวความคิดจากตะขอไม้ไผ่ของชาวนาที่ไว้ตักน้ำ แล้วนำมาประยุกต์กับลายดั้งเดิมของแม่บุญมีได้คิดสร้างสรรค์ประดิษฐ์ขึ้นมาและถูกถ่ายทอดมาสู่ลูกสู่หลานจนถึงปัจจุบันนับเป็นลายเอกลักษณ์ดั้งเดิมของจังหวัดชัยภูมิ คือ ลาย “หมี่คั่น” รวมเป็นลาย “หมี่คั่นขอนารี” เดิมทีเรียกว่าลาย “ขอกระหรี่” เปลี่ยนชื่อมาเป็น “ขอนารี” สืบเนื่องจากในปี พ.ศ. 2511 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้โดยเสด็จมาที่จังหวัดชัยภูมิและมีกลุ่มทอผ้าไหมได้นำผ้าทอลายขอกระหรี่ไปทูลเกล้าถวาย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ท่านทรงมีพระราชเสาวนีย์ว่า “ชื่อลายอะไร” ชาวบ้านตอบว่าลาย “ขอกระหรี่” ท่านทรงรับสั่งว่า “ชื่อไม่เพราะ” เลยพระราชทานชื่อให้ใหม่ว่า “ขอนารี” หลังจากนั้นกรมพัฒนาชุมชนและกรมหม่อนไหม ได้จัดและคัดเลือกให้ลายหมี่คั่นขอนารีเป็นผ้าลายเอกลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ ในปี 2553 (ประภาศรี ถนอมธรรม, 2561)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองจังหวัดชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันล้ำค่าไปพร้อม ๆ กับการสร้างรายได้ให้ชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนอย่างยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อค้นหาคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองจังหวัดชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ของกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในจังหวัดชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ได้ดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรประชากรที่ใช้การวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในเขตจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นผู้รู้หรือปราชญ์ด้านการทอผ้าไหม ที่เลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) คือ ปราชญ์ท้องถิ่นในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองจากทั้ง 5 กลุ่ม คือ กลุ่มภูมิปัญญาพาเจริญ กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านไทรงาม กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านห้วยบง กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านนาวัง หมู่ที่ 10 และกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้าน

เขว้าวัฒนา คือปราชญ์ท้องถิ่นในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองที่มีประสบการณ์ในการการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองมานานกว่า 20 ปี เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interviews) และแบบสนทนากลุ่มย่อย (Small focus group discussion) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

กลุ่มตัวอย่างกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้คือ กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในเขตจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นผู้รู้หรือปราชญ์ด้านการทอผ้าไหม ที่เลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) คือ ปราชญ์ท้องถิ่นในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองจากทั้ง 5 กลุ่ม ที่มีประสบการณ์ในการการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองมานานกว่า 20 ปี จำนวน 20 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองจังหวัดชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แนวคำถามในการสัมภาษณ์ผู้ผลิตผ้าไหมและปราชญ์ในการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองจังหวัดชัยภูมิ

2.2 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) แนวทาง/ประเด็นในการสนทนากลุ่ม ผู้ผลิตผ้าไหมและปราชญ์ในการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองจังหวัดชัยภูมิ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ของกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในจังหวัดชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยดังนี้ การจัดรวบรวมระบบความรู้และทักษะภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ พบว่า

1.1 คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง เป็นสิ่งที่แสดงตัวตนที่มีความเฉพาะตัวสามารถแสดงออกให้ผู้ที่ได้พบเห็นนั้นเกิดความจดจำ มีคุณค่าทางจิตใจ ความรู้สึกและทำให้เกิดความภาคภูมิใจของทอและผู้สวมใส่ ลายผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองที่เป็นลายอัตลักษณ์เกิดจากการนำลายขอนารีและลายหมี่คั่นไปประยุกต์ผสมผสานกับลายอื่น ลายผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองที่เป็นลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ คือ ลายหมี่คั่นขอนารีที่เกิดจากการนำเอาลายพื้นฐานหรือลายดั้งเดิมตั้งแต่สมัยก่อตั้งเมืองชัยภูมิ มาผสมผสานกับลายที่เกิดจากการสร้างสรรค์

จินตนาการของคนจากสิ่งของเครื่องใช้ของคนสมัยโบราณคือ ลายขอ ที่เกิดจากการนำขอที่ใช้ตักน้ำมาประดิษฐ์เป็นลายผ้าไหมมัดหมี่อันสวยงาม นอกจากลายหมี่คั่น และลายหมี่คั่นขอนารี แล้วยังมีลายอื่น ๆ ที่เป็นลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิที่โดดเด่น จำนวน 17 ลาย คือ 1) ลายหมี่คั่นขอนารี 2) ลายขอนารี 3) ลายตะขอ 4) ลายหมี่คั่นขอน้อย 5) ลายโคมห้า 6) ลายโคมเจ็ด 7) ลายโคมเก้า 8) ลายขอสลับ 9) ลายขอการบิน 10) ลายหมี่คั่นหมี่ข้อ 11) ลายหมี่คั่นกระเบื้อง 12) ลายขาเปีย 13) ลายขอแง่น 14) ลายด่างแห 15) ลายแมงมุม 16) ลายฟองน้ำ 17) ลายขอนิยม

1.2 ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิเกิดจากคติความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง ถูกกลั่นกรองออกมาเป็นภูมิปัญญาในด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม วิธีการลอกลาย วิธีการมัดลาย วิธีการมัดย้อม และวิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง ด้านการย้อมสีใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติส่วนใหญ่อาจมาจากลำต้น ใบ ดอก ของพืช หรือสัตว์ เป็นต้น ซึ่งวัตถุดิบที่มักนำมาใช้ เช่น สีเหลืองจากต้นเข สีแดงจากครั่ง สีเหลืองจากแก่นในต้นขนุน สีเหลืองอ่อนจากเปลือกและใบของมะม่วง สีน้ำตาลอ่อนจากเปลือกประดู่ สีน้ำตาลแดงจากเปลือกต้นสะเดา สีน้ำตาลแก่จากเปลือกของต้นมะพร้าว สีเขียวตองอ่อนจากใบขี้เหล็ก เป็นต้น ด้านวิธีการทอส่วนใหญ่ทอด้วยมือโดยใช้กี่กระตุก ใช้เส้นไหมบ้านเลี้ยงเอง เส้นไหมที่ซื้อจากหมู่บ้านใกล้เคียง และเส้นไหมที่ซื้อจากบริษัทจุลไหมไทย ด้านการทอของกลุ่มมีลักษณะการทอที่สม่ำเสมอ ประโยชน์ของผ้าทอลายอัตลักษณ์นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มที่สวยงามเป็นเอกลักษณ์ แล้วยังสามารถนำไปแปรรูปเป็นของที่ระลึก หรือของใช้ในชีวิตประจำวัน ที่คำนึงถึงประโยชน์ของการใช้สอย และบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ ทำให้เกิดความภูมิใจที่ได้รักษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองลายอัตลักษณ์อันล้ำค่าที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย ทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปพร้อมๆ กับการสร้างรายได้ให้ชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนอย่างยั่งยืนสืบไป

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ของกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในจังหวัดชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง เป็นสิ่งที่แสดงตัวตนที่มีความเฉพาะตัวสามารถแสดงออกให้ผู้ที่ได้พบเห็นนั้นเกิดความจดจำ มีคุณค่าทางจิตใจ ความรู้สึกและทำให้เกิดความภาคภูมิใจของทอและผู้สวมใส่ ลายผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองที่เป็นลาย

อัตลักษณ์เกิดจากการนำลายขอนารีและลายหมี่คั่นไปประยุกต์ผสมผสานกับลายอื่น และลายผ้าไหมที่เป็นลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิมีลายที่โดเด่นจำนวน 17 ลาย และผลการวิจัยพบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของจินตนา ลินโพธิ์ศาล (2556) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าพื้นเมือง จังหวัดสกลนคร” ผลการวิจัยพบว่าจังหวัดสกลนครเป็นจังหวัดที่มีอารยธรรมเก่าแก่และมีชนกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ศิลปวัฒนธรรมเป็นตัวบ่งบอกถึงคติ ความเชื่อ พิธีกรรม ค่านิยม ศาสนา และรูปแบบการดำเนินชีวิต ตลอดจนประกอบอาชีพของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี สาเหตุที่จังหวัดสกลนครมีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณีส่วนหนึ่งอาจจะเป็นผลมาจากเป็นศูนย์รวมของประชากรหลากหลายชาติพันธุ์ ที่มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศใกล้เคียง ก่อให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมประเพณีระหว่างกัน และพบว่าด้านการค้นหาคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมโสร่ง และผ้าไหมลายเกล็ดเต่าของจังหวัดสกลนครสามารถนำมาเพิ่มมูลค่าโดยการออกแบบลวดลายให้มีความหลากหลายเป็นการผสมผสานระหว่างลายเก่ากับลายใหม่ หรือนำลายเก่าที่มีมาแต่เดิมมาทอสลับลายกัน ก่อให้เกิดเป็นลายใหม่ขึ้น นำผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมาออกแบบตัดเย็บเป็นชุดหรือแปรรูปเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน หรือเครื่องนุ่งห่มและมีกล่องใส่ผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์

2. การเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยการเลือกใช้วัสดุที่มีคุณภาพ และสนับสนุนด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความสวยงามสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลายและทันสมัย การส่งเสริมอาชีพให้กับคนรุ่นหลังเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาในท้องถิ่นไม่ให้สูญหาย ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีศูนย์สาธิตและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ภายในชุมชน และการจัดทำเส้นทางการศึกษาวัฒนธรรมเชิงท่องเที่ยวของผ้าพื้นเมืองที่สำคัญของจังหวัดสกลนคร และสอดคล้องกับงานวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, คณะนักวิจัย (2554) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาอัตลักษณ์และสร้างแบรนด์ผ้าไหมกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรินทร์” พบว่าจากการศึกษาเรื่องราวภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ผ้าไหมของกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรินทร์ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการออกแบบตราสัญลักษณ์ผ้าไหมกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรินทร์ มีเทคนิควิธีในการมัดหมี่ไหม ควบเส้น ตีเกลียว ยกดอก และขิด จนกลายเป็นแพรพรรณที่มีคุณภาพ การบรรจงทอและสรรสร้างลวดลายที่มีคุณค่าทางความงาม ความเชื่อ และประโยชน์ใช้สอยซึ่งแฝงไปด้วยภูมิปัญญาอันล้ำค่าของชาติพันธุ์แห่งนครชัยบุรินทร์อู่อารย

ธรรมแห่งไหม ด้านการพัฒนาด้านผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือ ควรพัฒนาทางด้านสีให้มีความแปลกใหม่และควรมีการแปรรูปสินค้าเพื่อประโยชน์ใช้สอยในด้านต่าง ๆ เช่น ผ้าม่าน ผ้าปูโต๊ะ ปลอกหมอน ผ้าคลุมเตียง กระเป๋าถือ หรือผลิตผ้าเพื่อการตกแต่งอาคาร จากการศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภค พบว่าผู้บริโภคมีวัตถุประสงค์ในการใช้เพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่ม หรือเพื่อใช้ในงานด้านต่าง ๆ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธิติ พฤกษ์อุดม และ โสมฉาย บุญญานันต์ (2563) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมศิลปะเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าของอัตลักษณ์ในงานศิลปหัตถกรรมภาคใต้สำหรับเยาวชน” ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยพบว่า 1. รูปแบบของอัตลักษณ์ที่สำคัญคือ มีการใช้วัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นภาคใต้สีสันสดใส ลวดลายได้แรงบันดาลใจมาจากธรรมชาติในท้องถิ่น 2. กิจกรรมศิลปะที่พัฒนาขึ้นมี 6 กิจกรรม คือ (1) เข็มกลัดจากหนังตะลุง (2) ผ้ายกกระดาษ (3) ตกแต่งหม้อสทิงหม้อ (4) สมุดสวยด้วยลายว่าวเบอร์อามัส (5) ตกแต่งแหวนด้วยวิธีการทำเครื่องถมเมืองนคร (6) ด้ามจับปากกาสานย่านลิเภา 3. ผลจากการนำกิจกรรมที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้พบว่า เยาวชนที่ร่วมกิจกรรมเห็นคุณค่าหลังการทำกิจกรรม (M = 1.93) สูงกว่าก่อนทำกิจกรรม (M = 41.37) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05

เอกสารอ้างอิง

คณะนักวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2554). *การศึกษาอัตลักษณ์และสร้างแบรนด์ผ้าไหมกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง(กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรินทร์). (รายงาน).* ศรีสะเกษ : มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

จินตนา สินโพธิ์ศาล. (2556). *คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าพื้นเมือง จังหวัดสกลนคร*. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ปีที่ 5 ฉบับที่ 9 : มกราคม-มิถุนายน 2556.

ทรงคุณ จันทจรและคณะ. (2552). *คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้*. สืบค้นเมื่อ 16 สิงหาคม 2557 จาก http://www.ocac.go.th/userfiles/cultura920identity-pdf.pof.

ธิติ พฤกษ์อุดม และโสมฉาย บุญญานันต์. (2563). *การพัฒนากิจกรรมศิลปะเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าของอัตลักษณ์ในงานศิลปหัตถกรรมภาคใต้สำหรับเยาวชน.* วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 48 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มีนาคม 2563) หน้า 103-121.

ประภาศรี ถนอมธรรมและคณะ. (2557). *รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาการบริหารจัดการและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ไหมของจังหวัดชัยภูมิ.* ชัยภูมิ : คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ.

ประภาศรี ถนอมธรรมและคณะ. (2561). *รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาการผลิตผ้าฝ้ายย้อมโคลนของกลุ่มผู้ผลิตผ้าฝ้ายในเขตอำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.* ชัยภูมิ : คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ.

ประภาศรี ถนอมธรรม. (2561). *คุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ.* รมยสาร ปีที่ 16 ฉบับ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) 2561.

อันธิกา ทิพย์จำนงค์. (2557). *การพัฒนาตลาดผลิตภัณฑ์ผ้าทอ อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา.* วารสารศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์) ปีที่ 6 ฉบับที่ 12 กรกฎาคม-ธันวาคม.

นุพงษ์ กองพิมพ์. (2563). *ศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนบ้านขาว อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา.* สงขลา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ม จ ร
วารสาร พุทธศาสตร์
มจร.อุบลราชธานี